

Іванова Т. В.,
д.держ.упр., професор,
проректор з науково-
педагогічної роботи,
Академія муніципального
управління

ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДУМОВ І МЕХАНІЗМІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Наприкінці ХХ століття в багатьох сферах світового розвитку поглибилися кризові явища. Нинішню екологічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризову, що формувалася протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивних законів розвитку і відтворення природно ресурсного комплексу України. Така ситуація поставила людство перед необхідністю формування нового світогляду, обґрунтування нових цінностей, морально-етичних критеріїв та корекції спільних цілей і пріоритетів. Найбільш прийнятною метою в найближчому майбутньому, вважають фахівці, може бути сталий розвиток людства.

В конце ХХ века во многих сферах мирового развития углубились кризисные явления. Нынешнюю экологическую ситуацию в Украине можно охарактеризовать как кризисную, что формировалась в течение длительного периода через пренебрежение объективных законов развития и воссоздания естественно ресурсного комплекса Украины. Такая ситуация поставила человечество перед необходимостью формирования нового мировоззрения, обоснования новых ценностей, морально-этических критериев и коррекции общих целей и приоритетов. Наиболее приемлемой целью в ближайшем будущем, считают специалисты, может быть устойчивое развитие человечества.

Present ecological situation in Ukraine it is possible to describe as a crisis, that formed during the protracted period through neglect of ob'ektivnikh laws of development and recreation naturally of resource complex of Ukraine. Such situation put humanity before the necessity of forming of new world view, ground of new values, moral'no-etichnikh criteria and correction of general aims and priorities. By the most acceptable purpose in the near future, specialists consider, there can be steady development of humanity.

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема екологізації економіки має глобальне значення і полягає в тому, що простого розвитку продуктивних сил в сучасний період недостатньо. Якщо, впроваджуючи досягнення науково-технічного прогресу (НТП) у виробництво мати на увазі лише економічні фактори і не враховувати екологічні, то це приведе до екологічної кризи. З метою узгодження між соціально-економічним розвитком і збереженням довкілля необхідно впроваджувати в життя ідеї забезпечення збалансованого сталого розвитку.

Аналіз наукового доробку за даною тематикою, виділення невирішених питань. Проблемам сталого розвитку держави та окремих її регіонів присвячено багато наукових праць і нормативних документів, більшість з яких, правда, все ще перебуває в якості проєктів.

Серед українських вчених-економістів найбільш відомі розробки проблеми сталого розвитку С. Дорогунцова, Б. Данилишина, В. Трегобчука, І. Лукінова, Л. Руденка, О. Невелева, П. Шищенко тощо.

Одним із найважливіших, з нашої точки зору, невирішених питань впровадження принципів сталого розвитку в практику господарювання є відсутність системного механізму поєднання економічної та природоохоронної діяльності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завданням статті є обґрунтування об'єктивних передумов і формування переліку механізмів екологізації соціально-економічного розвитку на інноваційній основі.

Виклад основного матеріалу. Поняття „інноваційний розвиток”, як привило але усі вони формулюють як впровадження нової техніки і технологій, не вкладаючи у визначення цього процесу поняття екологізації виробництва.

Ми вважаємо, що інноваційний розвиток господарського комплексу на будь-якому рівні управління (підприємство, галузь, регіон, держава) повинен розглядатися як такі вкладання коштів в нову техніку, технології та організацію господарської діяльності, які б стимулювали не тільки зростання продуктивності праці, а й безумовно забезпечували б збереження навколишнього природного середовища, тобто забезпечували екологізації господарської діяльності.

Без застосування інноваційного фактору в розвитку соціально-економічного потенціалу держави та її регіонів, їх економіка буде приречена на моральне старіння і відставання від передових світових стандартів розвитку, а природне середовище – на подальше забруднення з перспективою остаточного знищення.

Саме тому світова громадськість, розглядаючи процеси соціально-економічного розвитку і збереження навколишнього середовища, прийшла до логічного висновку, що ці процеси необхідно вирішувати в комплексі і забезпечувати екологізації розвитку економіки та соціальної сфери на інноваційній основі.

Можна навіть стверджувати, що екологізація соціально-економічного розвитку країни і її регіонів за своєю суттю рівнозначно поняттю розвитку її економіки і соціальної сфери на інноваційній основі.

Аналіз господарської практики сучасного періоду на жаль свідчить, що дуже часто процес застосування навіть нової техніки не пов'язується із необхідністю збереження довкілля та здоров'я людей. Наприклад, це бездумна вирубка лісів або організація екологічно небезпечних виробництв у межах людських поселень.

Очевидно, що при цьому не може бути мови про інноваційний розвиток, хоча і має місце використання найсучаснішої техніки.

В той же час, очевидно, що сучасне виробництво дуже часто все ще несе загрозу природному середовищу і з цим необхідно боротися.

Саме тому ще у 1992 р. на конференції ООН з питань навколишнього середовища і економічного розвитку в Ріо-де-Жанейро теоретично розглядався „Порядок денний на XXI століття” і була запропонована ідея так званого „сталого розвитку”, а у 1997 р. на 19-й спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН була прийнята вже конкретна програма дій щодо впровадження цієї ідеї в практику господарювання в усіх країнах та населених пунктах у XXI столітті. Основні ідеї сталого розвитку були підтвержені на конференція ООН «Ріо+20», яка відбулась 2012 році.

Ідея сталого розвитку полягає, як відомо, в гармонійному поєднанні розвитку економічного потенціалу з безумовним збереженням навколишнього природного середовища і його поступовим поліпшенням, яке досягається завдяки проведенню екологізації усіх процесів соціально-економічного розвитку.

Аналізуючи сучасний стан соціально-економічного розвитку держави, в цілому, та її регіонів, зокрема, доводиться на жаль констатувати, що інноваційна діяльність в Україні ще не набула необхідного розмаху, а екологічна ситуація знаходиться під загрозою.

Не вдаючись в аналіз причин такого стану, зауважимо, що носять вони не стільки організаційно-економічні та технічні аспекти, а, переважно соціально-політичні.

Спробуємо сформулювати ті основні завдання, які з нашої точки зору, повинні бути б знайти своє відображення в програмі Уряду на наступні роки XXI столітті.

Ми вважаємо, що для досягнення сталого розвитку країни і її регіонів необхідно жорстко проводити інноваційну еколого-економічну політику, яка повинна передбачати, перш за все:

– інтеграцію науки та виробництва з метою впровадження досягнень НТП в господарську практику. Це є визначальною складовою інноваційного розвитку економіки. При цьому необхідно забезпечити на державному, регіональному рівнях та на рівні окремих підприємств замовлення та використання нормативно-правових, організаційно-методичних та науково-технічних розробок, які б забезпечували на кожному рівні управління вирішення завдань виробничого і природоохоронного характеру в комплексі, обов’язково в комплексі, а не так, як часто можна спостерігати зараз, коли для досягнення максимальних прибутків підприємці, особливо приватні, нехтують екологічним фактором функціонування виробництв і переслідують лише одну мету – отримання прибутку;

– удосконалення структури окремих галузевих господарських комплексів і господарських комплексів регіонів таким чином, щоб забезпечити рішення трьох найважливіших завдань - зростання виробництва конкурентоспроможних товарів та послуг, досягнення екологічної безпеки в процесі соціально-економічного розвитку та поліпшення соціальних умов життя населення;

– розвиток ефективних транспортно-економічних зв'язків між окремими регіонами країни на основі раціонального розміщення продуктивних сил по території країни з метою зниження екологічного навантаження на природне середовище в окремих перевантажених зараз економічних регіонах;

– створення привабливого інвестиційного клімату в країні з метою залучення вітчизняних та іноземних інвесторів для забезпечення інноваційного розвитку на основі використання прогресивної техніки та технологій, що відповідають світовим стандартам, зокрема щодо екологічності.

Треба ще раз підкреслити, що господарська політика повинна будуватися так, щоб були тісно пов'язані економічна та природоохоронна складові. Треба враховувати, що чим більший природно-ресурсний потенціал має держава або окремий регіон, тим кращі передумови їх економічного розвитку; чим більші масштаби економічного розвитку держави або регіону, тим більше загроз виникає для навколишнього природного середовища. Це – внутрішнє протиріччя економічного прогресу.

Нейтралізація цього протиріччя може бути досягнута лише при умові забезпечення ресурсозберігаючого (екологічного) розвитку економічного потенціалу держави в цілому і окремих її регіонів.

Для цього повинна бути розроблена і реалізована стратегія гармонійного розвитку виробничого і природоресурсного потенціалу, тобто досягнута екологізація економічного розвитку регіонів і держави в цілому. Саме це означає досягнення того стану суспільного розвитку, який визначено як сталий збалансований розвиток.

Ми вважаємо, що в програмі сталого розвитку усі завдання соціально-економічного розвитку країни на стратегічну перспективу, а також на середньострокову та поточну перспективу необхідно вирішувати по кожному розділу такої діяльності на основі комплексного підходу, який повинен забезпечити вирішення не тільки соціальної або економічної, а й екологічної складової одночасно з тим, щоб зберегти природне середовище.

Зокрема:

✓ розвиток промислового потенціалу на інноваційній основі повинен забезпечити перебудову техногенного середовища, технічного переозброєння виробничого комплексу на основі впровадження новітніх ресурсо- та енергозберігаючих технологій, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів, розв'язання проблем знешкодження і використання в якості вторинних ресурсів усіх видів відходів, в першу чергу промислових;

✓ розвиток енергетичного потенціалу на інноваційній основі повинен забезпечити екобезпеку завдяки широкому застосуванню твердого палива в теплоенергетиці, науковому обґрунтуванню вибору ядерних технологій, устаткування та обладнання на АЕС, створення і забезпечення

умов функціонування системи безпечного поводження з радіоактивними відходами;

✓ розвиток сільського господарства на інноваційній основі повинен забезпечити збереження та відтворення земельних, водних, біологічних, зокрема рибних та лісових, а також мінерально-сировинних ресурсів;

✓ розвиток транспортного потенціалу на інноваційній основі повинен забезпечити, перш за все, захист атмосферного повітря від впливу забруднюючих речовин, які викидаються в атмосферу і є основним фактором її забруднення, а також скидами забруднюючих речовин у воду в процесі функціонування водного транспорту;

✓ розвиток житлово-комунального господарства на інноваційній основі повинен забезпечити максимально певний збір та ефективну переробку усіх видів побутових відходів, утилізацію осадів стічних та природних вод.

Звичайно, усі ці напрямки роботи викладаються тут схематично і на практиці повинні бути конкретизовані і доповнені. Але саме такими мають бути, на наш погляд, основні галузеві напрямки комплексного еколого-економічного та екологічного розвитку як держави в цілому, так і окремих її регіонів.

Необхідно ще раз підкреслити основну думку: ні політика соціально-економічного розвитку (в т.ч. вирішення окремих, навіть незначних господарських питань), ні екологічна політика не повинні формуватися окремо одна від одної. Це єдиний взаємопов'язаний комплекс.

Саме через те, що сьогодні така єдність практично відсутня, ми вважаємо необхідним суттєво удосконалити механізми забезпечення сталого розвитку.

Досягнення сталого розвитку господарського комплексу держави повинно відбуватися завдяки впровадженню таких механізмів:

- **нормативно-правового**, суть якого повинна полягати в розробці нового і впорядкуванні діючого законодавства з метою забезпечення комплексного вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем країни та її регіонів, а також у введенні жорсткої відповідальності, аж до кримінальної, за управлінські господарські рішення, які наносять шкоду навколишньому середовищу (посилення вимог щодо природоохорони);

- **інформаційного**, суть якого повинна полягати в забезпеченні державних та регіональних органів управління даними, необхідними для прийняття управлінських рішень щодо впровадження нової техніки та прогресивних технологій в економічну практику з метою її екологізації. Необхідно запровадити жорсткий екологічний моніторинг господарської діяльності, з тим, щоб виявляти першочергові напрямки еколого-інноваційної діяльності;

- **організаційного**, суть якого повинна полягати в організації розробки та реалізації комплексних, саме комплексних, а не окремих програм вирішення економічних, соціальних і екологічних проблем держави в розрізі окремих регіонів та галузей господарства;

- **економічного**, суть якого повинна полягати в забезпеченні необхідним фінансуванням виконання усіх заходів зазначених комплексних програм як за рахунок державного та регіональних бюджетів, так і шляхом залучення вітчизняних та зарубіжних інвестицій під державні гарантії їх захисту. Треба підкреслити, що включення до комплексних програм будь-яких заходів, в т. ч. екологічного спрямування, повинно здійснюватися виключно при умові можливості їхнього ресурсного забезпечення, в іншому разі це будуть порожні декларації. Необхідно також застосовувати жорсткі економічні санкції до порушників природоохоронного законодавства. Такі санкції повинні спонукати винних у порушенні правил природоохорони проводити інтенсивну екологічно-інноваційну діяльність;

- **кадрового**, суть якого повинна полягати у навчанні нових та створенні умов для відповідного навчання діючих управлінських кадрів комплексному підходу до вирішення економічних і соціальних проблем виключно з урахуванням необхідності природозбереження, тобто впровадження екологічної складової на усіх стадіях господарської діяльності. Треба розуміти, що одними санкціями неможливо вирішити ніякої проблеми. Необхідна цілеспрямована, наполеглива виховна робота, починаючи з дитячого садка, школи, вуза з тим, щоб ще з дитинства людина починала розуміти роль і значення природи, навколишнього середовища для виживання людства в епоху шаленого розвитку техніки і поступового скорочення мінерально-сировинних ресурсів. Ніякий прибуток не може переважити людське здоров'я.

Таким чином, на основі викладених думок автора, потрібно зробити висновок, що забезпечення інноваційного розвитку економіки не є самоціллю, а має на меті підвищення ефективності вирішення цілої низки економічних і соціальних проблем.

Однією із найважливіших соціальних проблем є збереження навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної рівноваги, яка постійно знаходиться під загрозою в результаті антропогенної діяльності. Розширення масштабів цієї діяльності обумовлює зростання забруднення повітря (атмосфери), води і землі, що може привести до самознищення людства, якщо не вживати дійових заходів щодо захисту навколишнього середовища. В основі цих заходів лежить розробка і впровадження в практику господарства інноваційних технологій та нової техніки які повинні, в першу чергу, забезпечити екологічну безпеку від їх впровадження і застосування, а вже потім (або паралельно) забезпечувати зростання продуктивності праці.

А тому основною рекомендацією щодо розробки програм діяльності на усіх рівнях управління від держави до окремого підприємства є необхідність комплексного, в нерозривній єдності, формування будь-якого завдання з тим, щоб будь-яка економічна і екологічна проблема вирішувалися разом, але з екологічним пріоритетом.

В сучасний період екологічних катаклізмів та катастроф інноваційний фактор розвитку економіки повинен мати першочергове завдання – екологізацію соціального виробництва та допомогу природі у її збереженні та відновленні.

Висновки.

1. Сучасний широкомасштабний розвиток господарської діяльності створює реальні загрози довкіллю.

2. Для екологізації господарської діяльності необхідно впровадження нової техніки та прогресивних технологій, що, в свою чергу, обумовлює технічний прогрес.

3. Проблеми виживання людства пов'язані з необхідністю впровадження досягнень НТП в практику господарювання. Ні одне рішення щодо подальшого соціально-економічного розвитку не може прийматися без того, щоб не передбачити природоохорону складову.

4. Проблеми екологізації господарської діяльності можуть бути вирішені лише на інноваційній основі і тому вона є визначальним фактором інноваційного розвитку економіки.

5. Проблеми виживання людства, екологізація соціально-економічної діяльності і інноваційний розвиток є порідненими проблемами.

Використані джерела інформації:

1. Масловська Л. Наукові основи формування національної стратегії сталого розвитку України // Економіка України. – 20010. - №10.
2. Науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки» 3'12 (3)
3. Невелєв О.М., Данилишин Б.М. Сталий розвиток регіону: стратегічні напрями та механізми. – К., 2002.
4. Сталий розвиток суспільства:25 запитань та відповідей. – Тлумачний посібник. – К., Поліграф-експрес, 2010.
5. http://esz.org.ua/?page_id=2998
6. <http://lg.tcvin.snu.edu.ua/uk/stalij-rozvitok-teritorij>

Рецензент: Бакуменко В.Д., д.держ.упр., професор.